

УДК 378.147.88

ORCID 0000-0001-7374-7226

«КОЛЕКТИВНИЙ ТВОРЧИЙ ПОРТРЕТ» ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

**Ольга Ніколенко,
Марія Капустян**

У статті виокремлено особливості «колективного творчого портрету» як жанру, який досліджується в аспекті «портрет–біографія–автопортрет–творче обличчя». Розглянуто мистецькі закони як єдність змісту твору та наратора; поєднання свободи й необхідності в контактах системи «літературний твір–читач; єдність читання, сприймання; читач – суб'єкт аналізу. З'ясовано поняття «творчий портрет», літературний портрет у літературно-художній критиці, мемуарно-біографічній літературі та мовознавстві. Доведено, що такий матеріал необхідно викладати крізь призму історичного, біографічного, естетичного, психологічного, типологічного, комплексно-системного наукових методів, що позитивно впливатиме на засвоєння особливостей, типів, структури колективного творчого портрету та сприятиме формуванню літературознавчих компетентностей філологів.

Ключові слова: колективний творчий портрет, літературознавчі компетентності, біографія, методика викладання зарубіжної літератури, учитель-філолог.

Постановка проблеми. Формування літературознавчих компетентностей у магістрів-філологів відбувається у декілька етапів: у процесі засвоєння загально професійних дисциплін, спеціальних дисциплін, факультативів на рівні бакалаврата та дисциплін магістерської підготовки. На заняттях з курсів «Вступ до літературознавства», «Теорія літератури», «Історія світової літератури», «Методика викладання зарубіжної літератури», спецкурсів та факультативів літературознавчого циклу формуються головні компетентності філолога.

Авторський ідіостиль та автентичність самовираження у творах різних жанрів надзвичайно важливі для рецепції та усвідомлення. Методика викладання зарубіжної літератури у загальноосвітній та вищій школі покликана зреалізувати ефективні методи та прийоми вивчення біографії письменника. У працях В. Дробот, І. Каплана, В. Марацмана, Н. Подвицького, Л. Хвана, Л. Шеймана та ін. досліджено шляхи та способи засвоєння й викладання біографічного матеріалу, визначено мету, завдання, які стоять перед учителем-словесником та викладачем зарубіжної літератури, сформульовано головні принципи, методи та прийоми засвоєння біографічного матеріалу на заняттях.

Проблему «портрета» досліджено в працях М. Андронікової, В. Баранова, Г. Вдовіна, Н. Гусевої, Л. Зінгера, І. Журавльової, О. Журбіної, О. Маркової, В. Лідіна, М. Мезенцева, Л. Сретенської, В. Смірної, Н. Турунен та ін. Термін «творчий портрет» можна визначити як жанр, який досліджує автора, творця, його творчий облік, аналіз морально-філософського змісту творчості, життєво-соціологічних його витоків та художньо-естетичної своєрідності.

Мета статті – розглянути особливості типів, структури колективного творчого портрета та методичних рекомендацій із його проведення на заняттях з «Методики

викладання зарубіжної літератури». Аналіз сучасних посібників та підручників з «Методики викладання зарубіжної літератури» дає підстави виокремити основні принципи, яких потрібно дотримуватися у процесі вивчення та викладу біографії письменника, а саме: принципи науковості, єдності змісту й форми, емоційності та історизму.

Під час вивчення художнього твору варто звернути увагу на такі мистецькі закони як єдність змісту твору та наратора (розкриття естетичного ідеалу письменника); поєднання свободи й необхідності в контактах системи «літературний твір–читач» (уникнення моралізаторства під час аналізу твору); єдність читання, сприймання й аналізу (поєднання сприймання й уяви читачем картин і образів твору); читач - суб'єкт аналізу (уявне перенесення читача у світ описуваних подій). На наш погляд, виконати успішно ці завдання допоможе ознайомлення зі специфікою та подальше впровадження на заняттях «колективного творчого портрета».

Цей термін належить образотворчому мистецтву й визначає конкретну людину або групу, де передано, відтворено індивідуальний образ людини, розкрито його внутрішній світ, сутність його характеру [1]. Літературний портрет – також досить поширена жанрова форма сучасної мемуаристики. Автор такого літературного портрета не ставить собі за мету відтворити весь життєвий шлях свого героя. Цього важко досягти, оскільки письменникові в такому разі необхідно знати про героя буквально все. Письменник, який працює в жанрі літературного портрета, намагається через одну або кілька зустрічей з героєм показати цілісність, складність і багатогранність його особистості. При цьому він прагне досягти портретної схожості, що теж визначає специфіку жанру, що «незмінно припадає на саму індивідуальність людини, може зсуватися в той чи інший бік, утворюючи його різноманітні жанрові різновиди (літературний портрет як жанр мемуарно-біографічної прози, літературний портрет як документально-біографічну оповідь про давно померлого історичного діяча, яка ґрунтується на використанні іконографічних матеріалів, листів, мемуарів сучасників, літературний портрет як жанр критики тощо)» (В. Барахов).

За М. Вороновою, такі жанри, як портрет і біографія, є широкоживаними, але маловивченими. Обидва вони досліджуються непослідовно, безсистемно, у межах нечітко визначеної термінології і у відриві один від одного. Однак споріднена сутність цих жанрів (здатність існувати на межі різних форм мистецтва і науки, переходити зі стану жанру в стан засобу та перевтілюватися одне в одне) закликає розглядати їх у поєднанні, зіставляючи і порівнюючи фактори жанроутворення задля виявлення спільних і індивідуальних рис. Б. Галанов зазначив у своїй праці «Мистецтво портрета» [1], що чим більше з'являється портретів і чим ширшою стає популярність цього жанру, тим менше досліджень йому присвячується. Це прикрє зауваження стосується і жанру біографії, вивчення якої могло б прислужитися теорії портрета, оскільки природа спорідненості цих жанрів така, що вивчення одного жанру здатне висвітлювати, відтіняти особливості іншого.

Говорячи про біографію, автор нерідко називає її портретом. Однак, попри близькість цих двох жанрів, вони не є тотожними і взаємозамінними, тому що виконують різні завдання. Таке неправильне вживання термінів (портрет – біографія) є першою ознакою спорідненості, а також невизначеності цих жанрів. Бо жоден науковий текст не здатен поєднувати явища непоєднувані, навіть за умов хибної гіпотези. Єдності (нехай і викривленої) досягають тільки ті явища, природа яких у чомусь має спільність. Проблема виявлення спільного та відмінного між біографією і портретом є невідкладною і

актуальною для обох жанрів, які потребують прозорості називання понять і ясності їх змістової наповненості.

Портрет і біографія є не тільки самостійними жанрами, вони мають таку неповторну здатність: відтінювати та проявляти індивідуальні особливості кожного жанру за умов об'єднувального порівняльного аналізу.

Отже, такі жанри, як портрет і біографія, об'єднані спільною граничною сутністю. Зміст її полягає у здатності цих жанрів стояти на межі різних форм творчості, бути у стані переходу, вміщуючи в собі характеристики то однієї, то іншої творчої сфери, і водночас здатності переходити одне в одне (портрет – у біографію і навпаки). Ця гранична сутність проявляється у трьох (основних) властивостях портрета і біографії. Перша властивість – бути на межі різних форм мистецтва та науки; друга – бути на межі жанру (єдиного цілого) і засобу (елементу, частини від цілого); третя – бути на межі одне з одним. Ці три властивості й створюють неповторну природу портрета і біографії, природу явищ, що перебувають у стані переходу і є пограничними.

Портрет і біографія знаходяться на межі різних форм мистецтва та науки. Народження жанру портрета відбулося в живописі. Перші портретні зразки були живописними, а вивчення цього жанру в рамках мистецтвознавства є значно ширшим, послідовним і масштабним, ніж у літературознавстві чи журналістикознавстві. У живописі портрет майже одразу оформився як жанр і, відповідно, розглядався мистецтвознавцями в цій же якості. Навколо текстових портретів (літературних, белетристичних, публіцистичних) завжди точилися суперечки. Мало досліджень присвячено вивченню портрета як жанру, а не як структурного елемента тексту (чи портрета-образу). Проте портрет як жанр існує і доказом того є безліч публіцистичних зразків у періодичній пресі та портретів-книг. Перші ж текстові портрети з'явилися на межі літератури і науки. То були літературні портрети, що належали до жанрів літературної критики. «Літературний портрет – літературно-критичний жанр: стисла розповідь про творче обличчя якогось письменника, його життєвий шлях, громадську і літературну діяльність, значення творчості тощо» [6]. Покликаний виявляти особливості творчої манери, характеризувати цінність творчого набуtku письменника та з'ясовувати його роль у літературному процесі, формуючи «творче обличчя», літературний портрет у цих своїх завданнях виконував і виконує сьогодні дослідницькі функції науково-публіцистичного жанру.

У літературно-художній критиці термін «творчий портрет» – це жанр, який досліджує автора, творця, бо «індивідуальність художника, його творче обличчя знаходять вираження у творчому портреті, у монографічній характеристиці, художній діяльності письменника, режисера, актора, живописця, музиканта та ін.» [2, с. 170]. Творчий портрет, це й «аналіз морально-філософського змісту творчості, життєво-соціальних його витоків, художньо-естетичної своєрідності і, нарешті, його біолого-психологічних передумов» [3, с. 173].

У мемуарно-біографічній літературі існують спроби розглянути «колективний творчий портрет» як збірку спогадів, представлену кількома різними авторами про митця слова, кожен із яких окремо й разом доповнює інші та створює портрет, який запам'ятовується [4].

У мовознавстві під «творчим портретом особистості» розуміють жанр професійного мовлення, який застосовують у конкретних навчальних ситуаціях з метою зацікавити учнів творчістю письменника, допомогти проникнути у його лабораторію, залучити до уважного вивчення творчої спадщини майстра слова [7].

Отже, будемо розглядати «колективний творчий портрет» як різновид інформаційної монологічної оповіді педагога про групу творців; як спосіб систематизації біографічного матеріалу з поглибленням відомостей про творчу біографію письменника [8].

На заняттях з літературознавчих і методичних дисциплін магістр вчиться зіставляти біографічні факти, історичні події, різні світосприйняття творців художніх текстів, їхні творчі манери тощо. Це допомагає філологам сприймати літературу як єдиний текст, а творчі долі письменників як елементи ланцюга єдиного історичного та літературного процесу [9].

Літературознавча та методична підготовка магістрів філології ознайомлює їх з трьома рівнями вивчення біографії письменника як за шкільною, так і за програмою вищої школи. Магістранти вивчають стислі біографічні дані, нариси життя та смерті письменників, оповіді про їхній життєвий і творчий шлях.

На заняттях з «Методики викладання зарубіжної літератури» потрібно разом із упровадженням інтерактивної технології ознайомити студентів з нетрадиційними методами та прийомами викладу біографії письменника на уроках у школі. Це такі методи, як виклад *біографії письменника засобом художнього нарису*, виклад *біографії «плямами»*, який дає змогу викладати біографічні епізоди в різних тональностях, поєднувати трагічні епізоди життя письменника з комічними, задушевні сцени з офіційними епізодами. Важливим для розвитку творчих здібностей учня є й *виклад біографії письменника з творчими завданнями*, який допомагає учням перевтілитися у письменників та написати ще одну книгу про життя та творчість, наприклад, данської письменниці Карен Бліксен. Ознайомлення з біографією талановитої мисткині передбачає відшукування відповіді на головні запитання: «Як письменниця стала особистістю, що допомогло розвитку її таланту, хто сприяв її творчій траєкторії». Застосування методу *«виклад біографії у зв'язку з характеристикою епохи»* допомагає навчити студентів орієнтуватися в історичній обстановці, в епістолярних документах, у біографічних фактах про життя рідних, друзів, аналіз яких допоможе розібратися у всіх складних суперечностях життєвого шляху письменниці [10, с. 27-32].

Доля кожної людини пов'язана з числами, датами, які характеризують її ріст, її життєвий доробок. Викладаючи *біографію письменниці за допомогою дат*, учитель повинен ретельно добирати лише ті дати, які є визначними, не перенасичуючи матеріал.

Висновки. Літературознавча підготовка магістрів дає змогу ознайомлюватися з біографіями письменників на оглядових та монографічних лекціях. В умовах дефіциту навчального часу і вчителі, і викладачі часто намагаються подати достатньо стислі біографічні дані кількох письменників задля характеристики літературної доби або в процесі аналізу літературного твору. Викладач у такий спосіб може мотивувати студента для подальшого ознайомлення з особистістю конкретного митця слова. Фактично, у більшості випадків біографії письменників студенти вивчають самостійно. Тому вважаємо, що важливим є ознайомлення магістрів зі специфікою викладу матеріалу за допомогою «колективний творчий портрет», оскільки це жанровий різновид інформаційного монологічного висловлювання педагога про дружні або творчі об'єднання (літературні школи, угруповання, спілки), які містять і факти про історію виникнення, особливості взаємовідносин творців, і ті, що розкривають неповторний внутрішній світ, творчий образ особистості тощо.

Матеріал необхідно викладати крізь призму історичного, біографічного, естетичного, психологічного, типологічного, комплексно-системного наукових методів, що позитивно впливатиме на засвоєння особливостей, типів, структури колективного

творчого портрету та сприятиме формуванню літературознавчих компетентностей філологів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андроникова М. И. Об искусстве портрета / М. И. Андроникова. - М. : Искусство, 1975. – 328 с.
2. Барахов В. С. Искусство литературного портрета. – М.: Наука, 1976. – 184 с. – (Серия: Из истории мировой культуры).
2. Баранов В. И. Индивидуальность художника в жанре творческого портрета / В. И. Баранов, А. Г. Бочаров, Ю. И. Суровцев // Литературно-художественная критика. – М., 1988. – С. 170-178.
3. Левицкий Л. Где же предел субъективности? / Л. Левицкий // Вопросы литературы. – 1974. – № 4. – С. 101-145.
4. Лидии В. Г. Люди и встречи; страницы полдня / В. Лидии. – М. : Моск. Рабочий, 1980. – 288 с.
5. Журавлева В.Г. Творческий портрет персоналии как профессионально значимый жанр речи учителя русского языка и литературы / И. В. Журавлева // Речевые жанры в профессиональной риторике: теория и практика использования : сб. ст. Ч. 1 / Отв. ред. Т.А. Налимова, Т. А. Федосеева. – Новокузнецк : РИОНГПИ, 2002. – С. 77-92.
6. Гусева Н. В. Коллективный (групповой) творческий портрет как профессиональное высказывание учителя-словесника: проблема жанра // Риторика в модернизации образования. Матер. докладов уч. Восьмой Международ. науч. конф. по риторике (2-4 февраля 2004 г). – Москва, 2004. – С. 68-70.
7. Ленсу Е. Я. Художественная идея и образный мир литературного произведения / Е. Я. Ленсу. – Минск, 1986. – 92 с.
8. Літературний портрет // Літературознавча енциклопедія / Автор-укладач Юрій Ковалів. – Т. 1. – К.: Видавничий центр «Академія», 2007. – 573 с.
9. Пятакова Г. П. Вивчення біографії письменника засобами інтерактивної технології / Галина Пятакова // Матеріали звітних наукових конференцій кафедри педагогіки. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – Вип. 5. – С. 27-32.
10. Белінська І. Перспективи порівняльного літературознавства (концепт природи в поезії В. Блейка та Ф. Тютчева) / І. Д. Белінська // Славістичні записки. – Тернопіль : ПВНЗ ТЕППО «Castrum spinosum», 2008. – С. 13-18. – (Серія : Літературознавство. – Вип. № 3(7)). Портрет і біографія. Гранична сутність жанрів
11. М. Ю. Воронова. Портрет і біографія. Гранична сутність жанрів. – Електронний ресурс. – режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1350>

REFERENCE

1. Andronikova M. I. Ob iskusstve portreta / M. I. Andronikova. – М. : Iskusstvo, 1975. – 328 s.
2. Barakhov V. S. Iskusstvo literaturnogo portreta. – М.: Nauka, 1976. – 184 s. – (Seriya: Iz istorii mirovoy kultury).
3. Baranov V. I. Individualnost khudozhnika v zhanre tvorcheskogo portreta / V. I. Baranov, A. G. Bocharov, Yu. I. Surovtsev //Literaturno-khudozhestvennaya kritika. – М., 1988. – S. 170-178.
- Levitskiy L. Gde zhe predel subektivnosti? / L. Levitskiy // Voprosy literatury. – 1974. – № 4. – S. 101-145.
4. Lidii V. G. Lyudi i vstrechi; stranitsy poldnya / V. Lidii. – М. : Mosk. Rabochiy, 1980. – 288 s.
5. Zhuravleva V.G. Tvorcheskiy portret personalii kak professionalno znachimyy zhanr rechi uchitelya russkogo yazyka i literatury / I. V. Zhuravleva // Rechevye zhanry v pro-fessionalnoy ritorike: teoriya i praktika ispolzovaniya : sb. st. Ch. 1 / Otv. red. T.A. Nalimova, T. A. Fedoseeva. – Novokuznetsk : RIONGPI, 2002. – S. 77-92.
6. Guseva N. V. Kollektivnyy (gruppovoy) tvorcheskiy portret kak professionalnoe vyskazyvanie uchitelya-slovesnika: problema zhanra // Ritorika v modernizatsii obrazovaniya. Mater. dokladov uchas. Vosmoy mezhhd. Nauch. Konf. po ritorike (2-4 fevralya 2004 g). – Moskva, 2004. – S. 68-70.

7. Lensu Ye. Ya. Khudozhestvennaya ideya i obraznyy mir literaturnogo proizvedeniya / Ye. Ya. Lensu. – Minsk, 1986. – 92 s.

8. Literaturnyj portret // Literaturoznavcha encyklopedija / Avtor-ukladach Jurij Kovaliv. – T. 1. – K.: Vydavnychyj centr «Akademija», 2007. – 573 s.

9. P'jatakova Gh. P. Vyvchennja bioghrafiji pysjmennyka zasobamy interaktyvnoji tekhnologhiji / Ghalya P'jatakova // Materialy zvitnykh naukovykh konferencij kafedry pedagoghiky. Ljviv: Vydavnychyj centr LNU imeni Ivana Franka, 2006. – Vyp. 5. – S. 27-32.

10. Bjelinsjka I. Perspektyvy porivnjalnogho literaturoznavstva (koncept pryrody v poeziji V. Blejka ta F. Tjutcheva) /I. D. Bjelinsjka // Slavistychni zapysky. – Ternopilj : PVNZ TEIPO «Castrum spinosum», 2008. – S. 13-18. – (Serija : Literaturoznavstvo. – Vyp. # 3(7)). Portret i bioghrafija. Ghranychna sutnistj zhanriv

11. M. Ju. Voronova. Portret i bioghrafija. Ghranychna sutnistj zhanriv. – elektronnyj resurs. – rezhy m dostupu: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1350>

НИКОЛЕНКО О., КАПУСТЯН М.

«КОЛЛЕКТИВНЫЙ ТВОРЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ» КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИХ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ-ФИЛОЛОГОВ

В статье приведены особенности «коллективного творческого портрета» как жанра, который исследуется в аспекте «портрет–биография–автопортрет–творческий облик». Рассмотрены художественные законы как единство содержания произведения и рассказчика; сочетание свободы и необходимости в контактах системы «литературное произведение–читатель»; единство чтения, восприятия; читатель–субъект анализа. Выяснены понятия «творческий портрет», «литературный портрет» в литературно-художественной критике, мемуарно-биографической литературе и языкознании. Доказано, что такой материал необходимо преподавать сквозь призму исторического, биографического, эстетического, психологического, типологического, комплексно-системного научных методов, что будет позитивно влиять на усвоение особенностей, типов, структуры коллективного творческого портрета и способствовать формированию литературоведческих компетентностей филологов.

Ключевые слова: коллективный творческий портрет, литературоведческие компетентности, биография, методика преподавания зарубежной литературы, учитель-филолог.

NIKOLENKO O., KAPUSTIAN M.

THE COLLECTIVE AND CREATIVE PORTRAY AS THE METHOD OF FORMATION LITERATURE COMPETENCE IN MASTERS OF PHILOLOGY

The peculiarity of the collective and creative portray is considered as a genre that investigates the author and his creative mood. In the process of developing collective and creative portray four stages, types and the structure are represented. It is proved that teaching the material at the lectures forms the literature competence in the Masters of Arts with the help of collective and creative portray.

This article takes as its point of departure the problems which face master students of philology of World literature when confronted directly with the reading of a literary text and which stem from a basic 'literary inadequacy'. This, when combined with the difficulties posed by a very partial knowledge of the foreign language (with all its linguistic and cultural implications), can make the problem of 'understanding' a literary text seem an impossible task to the student. Many secondary and university-level teachers of Humanities feel the need to help students develop study strategies to improve literary competence. Study strategies aimed at developing the reader's awareness of how they should approach the reading of a literary text can be seen as a useful integration into the syllabus even by teachers in countries where tradition advocates a historical approach to the study of literature. Increasingly, it is the case that teachers, whether they be native or 'imported', would like to put more emphasis on the reading of the literary text to help students use more intelligently the historical-critical materials on which they

tend to rely too heavily. The question of 'literary competence' is considered here in terms of intellectual performance. Having in mind the future teachers of Humanities who work with young adult students, suggestions are offered for improving literary competence through intervention at the procedural level. The suggestions are based firstly on the idea that the reading of a literary text can be seen as a form of information processing, and secondly on a consideration of the thought processes involved in the understanding of a literary text. In classes on World literature and methodological disciplines, the students learn how to compare biographical facts, historical events, and various types of world perceptions of the creators of artistic texts, their creative manners, and others. It helps philologists to perceive literature as a single text, and the creative destinies of writers as elements of a chain of a single historical and literary process.

The literary and methodological training of masters of philology acquaints them with three levels of studying the writer's biography both in school and in the program of higher education. Master students study concise biographical data, essays on the literary heritage of writers, a story about their life and creative life.

At the lessons of "Methodology of teaching foreign literature", along with the introduction of interactive technology, students should be introduced to non-traditional methods and techniques for presenting a writer's biography at school lessons. These are methods such as the presentation of a biographer's biography by means of a feature sketch, a presentation of the biography of the "spots" that allows the presentation of biographical episodes of various tonalities, combining the tragic episodes of a writer's life with comic, sentimental scenes with official episodes. An important element in the development of the student's creative abilities is the presentation of a writer's biography with creative tasks that helps students to understand the inner world of writers and write another book on life and work, for example, a Danish writer Karen Blixen.

Key words: collective and creative portray, literature competence, the biography of author, the methodology of teaching literature, teacher of philology.

Надійшла до редакції 09.07.2017 р.